

Rónay László

KODÁLY ZOLTÁN ÚTJA

1911-ben vetette papírra Kodály Zoltán első önéletrajzát. „Önéletrajzom eddig csak ennyi — írja —: Születtem Kecskeméten 1882-ben, Pestre kerültem 1900-ban, a Zeneakadémiára jártam 1905-ig (közben egyetemre is), Berlinben és Párizsban kóboroltam 1906 telétől 1907 nyaráig, s itt a Zeneakadémián tanítok négy esztendeje.” E néhány vázlatosnál is vázlatosabb sorból nem derül ki, hogy ekkorra, 1911-re már megindult az a szellemi erjedés és pezsgés, amely hamarosan új arculatot adott a magyar zenének, irodalomnak és festészetnek. Nem szól e pár szó arról, hogy 1905-től megkezdődött a magyar zenei néphagyomány rendszeres feltérképezése, később pedig felhasználása, s ezzel együtt a magyar zene forradalmi újjászületése.

Erkel és *Liszt Ferenc* működése nyomán ekkorra már magasfokú szintézisben megteremtődött a romantikus magyar zene; 1880 körül már nyilvánvalóvá vált az is, hogy ez az út vagy a németes formák szolgai másolásához vezet, vagy a magyarnak hitt, verbunkos dallamok szalonzenei jellegű újraéléséhez. Ennek az újromantikussá, németes iskolának akadtak jelentős képviselői; az egyházi zenében például *Engesser Mátyás* és *Beliczay Gyula* kompozíciói arattak sikert. Gimnazista korában Kodály a kőszegi templom kórusán maga is énekelt *Beliczay* és *Kempter* szerzeményeiből: korán ébredt zenei érdeklődését azonban nem elégítették ki ezek a jelentős mesterségbeli tudással megkomponált, de kevés eredetiséget eláruló alkotások. Már korán megsejtette a magyar zenei élet akkori legnagyobb problémáját: hogy a németes irányzat követése a nemzeti értékek feladását, a hagyományok kiszolgáltatását jelenti, a „magyaros” iskola viszont a felszínre vezet, nem a mélybe, ahol mindenki előtt ismeretlen, jelentős értékek rejlnek. Ez a kielégítetlenség készteti arra, hogy először a kőszegi templom kottatárában keressen új utakat: itt kerül kezébe például *Beethoven C-dúr miséjének* partitúrája, melyben megérzi az Istenhez fordulás új lehetőségeit: majd *Liszt Eszteráomi miséjét*, a magyar zenei romantika e csodálatos betetőzését tanulmányozza. Talán ezek a korai élmények ihlették első műveit, a két *Ave Mariáját*, s miséjét, melyeket negyedikes gimnazista korában írt, majd zenekari *Nyitányát*, melyet a helyi sajtó is elismeréssel fogadott.

Az indulás évei

Amikor Kodály 1900-ban Budapestre jön, maga sem tudja még teljes bizonyossággal, zenész lesz-e vagy tanár. De azt a fiatal egyetemisták legjobbjai látják, hogy a millennium hazug csillogása ürességet takar, s hogy a magyarnak hitt és hirdetett felbuzdulás mennyire át meg át van szöve németes elemekkel és hatásokkal. Nemcsak az akkor virágjában lévő Wagner-kultuszra gondolunk, hanem például arra is, hogy a zenészek javarésze nem is tudott magyarul. Kodály maga is hallgatott a Zeneakadémián olyan előadásokat, melyeknek anyagát sokszorosított német jegyzetből kellett elsajátítania. „Pesten — írta néhány évtizeddel később a *Nyugat* barátainak tartott előadásában — úgyszólván a német volt a zene hivatalos nyelve. Mi ámulva láttuk ezt, mert az újságokból, ahonnan eddig ismertük, Budapest a millennium dicsfényében úszó magyar élet fókusza volt szemünkben és ebbe a nagy csalódásba képtelenek voltunk belenyugodni. Ámulva láttuk, hogy csak meg kell kaparni

Budapestet, s a felszín alól mindjárt előbukkan a régi német város. Nem értettük, miért kell a klasszikus zene műveléséhez németül beszélni, hiszen tudtuk, hogy azt Oroszországban, Franciaországban és Angolországban is művelik.” Nem véletlen, hogy a nemzetieskedő, valójában azonban idegen hatásokat mutató fővárosban Kodály egyik példaképe Gombocz Zoltán lett, a nála csak néhány esztendővel idősebb fiatalember, aki a folklór és az összehasonlító nyelvészet új lehetőségeit sejtette meg, fonetikai alapon tanította a nyelveket, s már ekkor a nyelv hangsúlytörvényeit kutatta. (Ezek a törvények jóval később válnak uralkodóvá a zenében: éppen Kodály dalaiban.)

A Zeneakadémián eltöltött évek bizonyára sokat jelentettek abból a szempontból, hogy a hallgatók alaposan megismerhették a német zene klasszikus és romantikus korszakát. Kodály 1904-ben komponált *Assumpta est* kezdetű zenekari motettájában is észlelhető ez a kettős hatás. Ám a következő esztendőben, 1905-ben egyszerre olyan művek kerülnek ki a keze alól, amelyeknek harmóniaszövésében új ihlető jelenik meg, a magyar népdal. A hegedűre és zongorára komponált *Adagio* főrésze még németes dallam. A középső részben azonban mintegy halkán, távolból megszólal a magyar népdalok kissé még bizonytalan, de hív üzenete. Ebben az évben jelennek meg *Ady Endre Új versei*, amelyben Góg és Magóg harcos unokája „sírní” akar a Kárpátok alatt, azaz a kifejezésnek egészen új lehetőségeit keresi és követeli, s Vereckétől Dévényig, tehát az ősi kultúrától a legmodernebb nyugatiig meg akarja valósítani a magyar költészet szintézisét:

*Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkértem tőletek:
szabad-e sírní a Kárpátok alatt?*

*Verecke híres útján jöttem én,
Fülembé még ősmagyar dal rivall,
Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknék új dalaival?*

Ebben az évben szólal meg bemutató előadásban *Bartók* első nagy zenekari szvitje: s még az év tavaszán hátizsákkal a vállán, bottal a kezében elindul Kodály Zoltán, hogy Szeged környékén hiteles, igazi magyar népdalkincset keressen. „Kialakult rendszer nélkül bolyongtam — írja. — Embereket fogtam meg az utcán, hívtam énekelni a kocsmába, és hallgattam az aratóleányok dalát. Legfárasztóbbak voltak a füstös kocsmái szeánszok éjszakánként.” — Hamarosan társra is akad: *Bartók* Béla is útra kel, hogy kezdetleges szerszámaival megpróbálja felderíteni a magyar népzene-kincs ősi darabjait. Kettejük működése megteremti zenék fejlődésének új lehetőségeit. Erre figyelmeztet a *Magyar népdalok* című kiadvány Kodály fogalmazta előszava: „Találnának bár népünk lelkének ezek a sokszor őseredeti megnyilatkozásai feleannyi szeretetre, mint amennyit megérdemelnek. Eltart még soká, míg elfoglalják az őket illető helyet házi és nyilvános zeneéletünkben. A magyar társadalom túlnyomó része még nem elég magyar, már nem elég naív és még nem elég művelt arra, hogy ezek a dalok közelebb férközzenek a szívéhez. A magyar népdal a hangversenytermekben különösen hangzik ma még. Hogy egy sorba kerüljön a világirodalom remekeivel és a — külföldi népdallal. De megjön az ideje ennek is.”

Az idézett néhány mondatos életrajzban említi Kodály 1907-ben tett párizsi utazását is. Nemcsak azért fontos ez az út, mert ekkor találkozik a hazainál sokkal fejlettebb francia demokráciával; sokkal fontosabb zenei vonatkozásaiban. Párizsban ismerkedik meg *Debussy* formaművészetével, a romantika túllépésének egy új, számára és a magyar zene egésze számára addig ismeretlen lehetőségével. Nem a wagneri hagyomány mahleri és bruckneri kezelésére talált itt példát: a formák szinte korlátlan túlbővítésére. Ellenkezőleg: *Debussy* inkább lekerekítette, tudatos ökonomiával fékezte az érzelmek szárnyalását; s ugyanakkor szokatlan dallamszíneivel, s a kimondott szó hangsúlytörvényeinek megtartásával új utakat nyitott. Halálára írt méltatásában így fogalmazta ezt meg Kodály: „Az ő irány-túje tisztultabb, magasabbrendű művészet felé mutat. Most, rajta keresztül kezdjük érteni, mit dicsértek Mozarton, mikor olyan nyomatékkal emlegették ízlését. Mintha csak azóta ennek a szónak értelme vesztett volna. Mintha most annyi torz lárma után, *Debussy* műveiből megint a latin vonalú szépség első félénk sugarai áradnának. A szabadság és szépség felé visz az út, melyen elindult. És itt nem fontos, hogy az új világnak mekkora darabja az övé. Határa nem nagy, a néhány legnagyobb birodalmához nem is fogható. De költő a maga világában, s ennél több senki sem lehet.” Nem, Kodályt tehát nem a zeneakadémiai oktatás vezette el igazában a klasszikusokhoz, hanem az új francia zene. S *Mozart*tól már nem volt hosszú az út *Bach*hoz és *Palestrinához*, a forma fegyelméhez, s a kifejezés végtelen gazdagságához. Ekkor alakult ki életének fő célja: gyűjteni kell a magyar népdalokat, s így kell megismerni a nép lelkét, a „szabadság és szépség felé vezető utat”, s figyelni az európai zene múltjának és jelenének legnagyobbjait, akik megtaníthatják az érzelmek csiszolt, mértéktartó kifejezésére.

Az emelkedés útján

1910. március 17-én a Royal teremben zajlott le az emlékezetes bemutató, Kodály első szerzői estje. A műsoron a gordonkára és zongorára komponált szonáta (*Kerpely* és *Bartók* előadásában), a *Zongoramuzsika* 10 darabja (*Bartók* Béla tolmácsolásában) és az *I. vonósnégyes* (*Waldbauer*ék előadásában) szerepelt. Jelképes volt maga a műsor is: mintha arról az útról akart volna számot adni, amely a népdal és a népi elvű zene-művészet jelentőségének felismeréséig vezetett. Hisz a sok kezdemény után éppen az *I. vonósnégyes* nyitó tételében szólal meg mesteri kidolgozottsággal, műzenei rangra emelve — egy népdal. A közönség lelkesedett, a szakkörök azonban megdöbbenett az új irányzat. *Temesváry* János, a kiváló brácsaművész, a *Waldbauer* vonósnégyes tagja jegyezte fel ezzel kapcsolatban a következő érdekes epizódot: „Az új zenei nyelvezet a hallgatóságban meglepetést, ellenállást, heves vitát váltott ki. Nemcsak a népi dallam és hangzás szokatlansága, hanem a hangzás friss elemei is dühítették a szakértőket, az elfogulatlan fiatalság azonban lelkesedett... Még az olyan művelt zenész is, mint *Dohnányi*, kinek grünewaldi lakásán eljátszottuk e műveket. értetlenül állott velük szemben. A *Bartók*éknak van pofája, de ronda, Kodályé teljesen tehetségtelen, dilettáns — mondta.”

A vélemények összecsapásában figyelemreméltó az a hang, amely Kodály művészetét és jelentőségét *Arany* János mellett említi. „Mint annak idején *Arany* Toldija — olvashatjuk az *Újság* elemzésében — az irodalmi köröket, úgy lepett meg bennünket ma este Kodály költészete. Rendkívüli tudás, nagy találékonyság a formában, érdekes harmóniák, buja hangszínek, eredeti dallamok és színmagyar érzés jellemzik az előadott művek

mindegyikét. Nem debussyeskedik, noha költészete közel áll a nagy francia reformátóréhoz, hanem teljesen új utakat keres és talál. Gondolatai a magyar Alföldet juttatják eszünkbe. Magyarsága nem erőszakolt, nem keresztet.” Ez a józan megbecsülés azonban szinte elveszett az ellenzők agyarkodása közepett. Kodályt azonban nem lehetett letéríteni a megkezdett útról. Érezte, hogy ez a helyes irány, de arra is rá kellett eszmélnie, hogy a kamaraművek aránylag kis körhöz jutnak el, s aránylag kicsiny közönség körében terjesztik a népdalt. Már ekkor felmerül benne az a gondolat, hogy sokkal egyetemesebb formát kellene választania, olyat, amit mindenki könnyen megtanulhat és előadhat. Meg kellene teremteni az új magyar énekkari kultúrát. Ennek egyik állomása lenne az *Egyetemes népdalgyűjtemény*, melynek alapjait Arany János rakta le annak idején. A *Tervezet* Bartók és Kodály aláírásával jelent meg az *Etnographiában*. Kultúránknak — olvassuk a bevezető részben — régi s egyre fenyegetőbb hiánya a rendszeres népdalkiadás teljes elhanyagolása. Hiszen még mindig tartja magát az a téves vélekedés, hogy a népdalok fontosabb része a szöveg, a dallam csak amolyan szükségszerű velejárója. Valójában azonban minden elvesztegetett perc a nép ősi kultúrájának beláthatatlan romlását okozhatja. Ezek az ősi dallamok ugyanis a nép kultúrkincsének talán egyik legrégebbi rétegét képviselik. Ez a felismerés készíteti Bartókot és Kodályt, hogy a maguk erejéből gyűjtsék a népdalokat. Úgy érzik azonban, hogy ez a munka nem lehet kevesek ügye: valamennyi művelt zene tudósnak és etnographusnak össze kellene fognia a nagy cél — a népi kultúra megmentése érdekében.

E részletes tervezet, e nagyméretű munka mellett lassan megindulnak Kodály kórusművei is a szélesebb néptömegek felé. De látja már, hogy nemcsak a népdalok strófászerkezete alkalmas kórusművekre, hanem a klasszikus sorok is, melyeket a legnagyobb deákos költők már asszimiláltak a magyar nyelv hangsúlytörvényeihez. „Egy kis faluban, ahol Berzsenyi nevét még nem is hallották, lett világossá előttem, hogyan lehetne Berzsenvit dalban megszólaltatni” — olvassuk Kodály *Visszatekintései* között. Ennek a felismerésnek lesz gyümölcse például *A közelítő Tél* s a *Megkésétt melódiák*. Még nem a tömegek éneke ez, de a zeneköltő már izelgeti a kórushangzást, már kezd kibontakozni az „éneklő ország” hatalmas terve. Még meg kell tanulnia a kifejező eszközök végleges és szinte puritán leegyszerűsítését, de ez sem késik soká. Már 1915-ben elkészül a két gordonkamű, a *Capriccio* és a *Szonáta*. Bach óta az első kísérletek, amelyek a szóló hangszer irodalmát gazdagítják. Bartók az új magyar zenéről írva méltatja e két mű jelentőségét: „Kodály e műveinek gondolatvilága teljesen újszerű, s kifejező eszközei a lehető legegyszerűbbek. Éppen e művek problematikája adott alkalmat a komponistának arra, hogy eredeti és szokatlan stílustechnikát alkosson, amely meglepő énekszerű effektusokat hoz létre, az effektuson kívül azonban ragyogóan tündököl a mű belső értéke.” Ez az énekszerűség a szólamoknak az emberi hanghoz való mesteri alkalmazása lesz majd Kodálynak, a zeneszerzőnek legnagyobb újdonsága, s innen, ebből a forrásból fakad műveinek sokat emlegetett „közérthetősége” is.

Egy évvel később, 1916-ban *Régi karácsonyi énekek* című írásában egy régebbi gyűjtőútjának érdekes tapasztalatát idézi. „A Nyitra megyei Menyhe községben megtudtam — írja —, hogy még úgy ötven esztendő előtt a karácsonyi templomozás vígabb volt, mint manapság. Különösképpen az éjféli mise alatt szokás volt néhány olyan nóta, amilyenre táncolni is lehetett volna. Ahogy pedig az akkori kántor megérezte

hozzá az orgonát, tisztára úgy szólt, mint a duda. A nótákból már csak egyet találtam életben... Folytattam a nyomozást, mert templomba került misztériumot sejtettem a dolog mögött. Ebből ugyan nem találtam semmit..." Ugyanebben az időben az irodalomtörténészek is felfedezni vélték a *Képes krónika* egyes részleteiben a magyar naiv eposz emlékét. Kezdett felsejleni egy egységes igen gazdag ősi kultúra nyoma. Az erre irányuló bővebb kutatásokat azonban megghiúsította az első világháború, amely néhány esztendővel később a népdalkutatás eredeti, nagyráméretezett lehetőségeit is csökkenti. Kodály mintha csak dacolni akarna a fegyverekkel. 1918-ban megtartott szerzői estje után kezdenek a róla alkotott vélemények is kedvezőbbé válni. Ekkor írta le *Reinitz Béla* azóta is sokat emlegetett jellemzését. Ő sejtette meg elsősül Kodály művészetének transzcendentális távlatait, s azt, hogy ez a művészet a jövő művészete. „Minde nekfelett kiemelkedő jelenség az a transzcendentális vonás, mely műveinek hallásakor éteri hangulatok bűvös világába vezet bennünket és a szabadságvágy és természetimádatnak görögösen vallásos, zengő hangjait szólatatja meg lelkünkben... Sohasem hallottam még a klasszikus meserek művei óta abszolút muzsikát, amelyik olyan drámai fantáziával valóságos történések illúzióit szuggeráló erővel lett volna érezve, mint a Kodályé.”

Valóban, muzsikája ekkor már magában hordozta egyfelől a magyar népi múlt összes sajátosságait, másfelől a hazai zene megújulásának lehetőségeit. Ez a kettő került mesteri szintézisbe 1923-ban, a *Psalmus Hungaricus*-ban.

A Psalmus Hungaricustól a Missa brevisig

Előbb azonban még meg kellett harcolnia az ellenforradalmi korszak első esztendeinek anyagi és erkölcsi nehézségeivel. Szembe kellett néznie a főiskolai kollégák egy részének irigységével, gáncsoskodásával. De már nem volt egyedül, tehetséges fiatal tanítványok sorakoztak fel melléje. 1921-ben olyan nagyszerű évfolyam került keze alá, melynek tagjai a többi között például *Szerényi István*, *Seiber Mátyás*, *Kerényi György*, *Bártaos Lajos* és *Ádám Jenő*, ma mind világszerte ismert művészek. Valamennyiüket lebilincselte Kodály emberi, erkölcsi és zeneszerzői nagysága, s tanításának szuggesztív ereje. „Kodály tanítása — írta később *Seiber Mátyás* — bizonyos értelemben már nem is tanítás, hanem sokkal magasabbrendű valami. Annál a különös szuggesztív kényszerítő erőnél fogva, mely belőle kiárad, kicsiholja a tanítványból a legjavát annak, amire képes, ezáltal fejlődését hatalmasan elősegíti és fantáziáját megtermékenyíti. Mi ennek a hatásnak a titka? Egyes-egyedül a hatalmas egyéniség, a nagy tudás, a géniusz kisugárzása.”

Pedig a hazai hangversenyélet akkori nehézségei sokáig meggátolták a „géniusz szabad kisugárzását”. Kodály maga is keresi ennek a jelenségnek a magyarázatát egyik *Budapesti levelében*. „A külföldi művészek, akik valamikor *Berlioztól Debussyig* és *Wagnertől* kezdve *Straussig*, ha meglátogatták Bécset, úgy Pestre is lekerültek, manapság megállnak Bécsnél, tekintve, hogy a mi pénzünkkel, ami már nem is pénz, lehetetlen megfizetni őket”. Talán ez a rövid, kényszerű elzárkózás is magyarázata annak a hihetetlen lelkesedésnek ügybuzgalomnak, mellyel minden illetékes a Budapest egyesítésének évfordulójára tervezett hangverseny megünneplésére készülődött. *Dohnányit*, *Bartókot* és *Kodályt* kérték fel, hogy az ünnepi zenekari estre komponáljanak műveket. *Dohnányi Ünnepi nyitányt* alkot a *Szózat*, *Hiszekegy* és *Himnusz* témáira, *Bartók* erre az alka-

lomra írja *Táncszvitjét*, Kodály pedig az est legnagyobb sikerét, a huszadik század egyik legnagyobb művét, a *Psalmus Hungaricus*t. Nemcsak az a jelentősége ennek az alkotásnak, hogy a zsoltórus keservei aktuális, mindenkinek a szívében visszhangzó érzelmeket fejeztek ki, s nem is csak hangszerelésének tökéletessége. Sokkal inkább vált a nemzet közkinccsévé azért, mert benne Kodály megalkotta a magyar oratóriumot, ami után néhány esztendővel azelőtt hiába kutatott. Kecskeméti Végh Mihály szavai a XVI. századból valók, a hozzá komponált zene azonban átfogta a magyar történelem egészét, a múlttól a jelenig ívelt. Kodály legnagyobb ellenfele, *Cserna Andor* tapintott erre méltatásában: „A hangverseny legnagyobb szenzációja Kodály Zoltán kórusos műve... , amelyben ez a kivételes tehetségű komponista sok régebbi, nem mindig érthető kísérletezés, keresés után, azokba a tiszta nemes művészi magaslatokba emelkedett, amelyek csak egy Bach mértékével érhetők el”. (Nem véletlen, hogy a külföld is nagyon hamar felfigyelt a *Psalmus* kivételes nagyságára. Keletkezése után három esztendővel 1926-ban a Modern Zene Nemzetközi Egyesületének Zürichben megtartott zenei ünnepségén két alkotás reprezentálja a század kísérleteit: *Honegger Dávid királya* és a *Psalmus Hungaricus*. Azóta több mint harminc nyelvre fordították le szövegét, és a világ számos országában mutatták be.)

Ha a *Psalmus Hungaricus* a magyar nép évszázados keserveinek adekvát zenei kifejezése, akkor az 1926-ban bemutatott *Háry János* bizonyára a magyar álmok, a „naív népi eposz” zenei megfogalmazása. „Ami itt sokféle álarc mögül, végső igazi arcként néz át hazugságon, eposzon, mesén, kalandon, a magyar fellobogás, a magyar álom tragédiája. Megíratlan tragédia, s itt sem a szöveg mondja el, hanem Kodály zenéje...” A nép önmagára ismert a zenés játékban. Nemsokára, egy alkalomra összeverbuválódott önkéntes együttesek adják elő szerte az országban. Az előadások színvonala nem túlságosan magas, de mindegyik forró hangulatú este egy-egy jelzése a magyar zenekultúra megújulásának. 1926-ban a *Háry Jánossal* a magyar népdal nemcsak az Operaház színpadát hódította meg, hanem közüggvé tette a népzene ügyét. 1929-ben például a csákvári földművesszínészek adták elő, s a szerző is megállapította az előadás „spontán igazságát”.

Kodály hamarosan felismerte a kíséret nélküli, a *capella* kórusok kivételes jelentőségét, azt a pszichológiai alapigazságot, hogy az egyszerű, közérthető dolgokat mindenki képes elsajátítani és mindenki szívesen műveli is. S azt is, hogy a zene jövője az ifjúság kezében van. Egy-két emberöltő múlva a magyar zene ügyét az dönti majd el, anyanvelkeként beszél-e a fiatalabb nemzedék, vagy sem. Mielőbb fel kell számolni milliók zenei analfabétizmusát, s a munkát az iskolákban kell elkezdni. Az iskolákban pedig úgy kell oktatni a zenét, hogy gyönyörűséget, örömet szerezzen mindenkinek, aki csak énekelheti. Nagyok a gondok, sok a nehézség, de „új vetés sarjad”. S hogy mielőbb zárba szökjön és megerősödjék, Kodály elkezdi komponálni kórusműveit. Hogy milyen alakító, nevelő erejük volt ezeknek a kis alkotásoknak, s hogy milyen figyelmet keltettek a zenei világban, arra mi sem jellemzőbb, mint hogy *Toscanini* 1930-ban elragadtatással és csodálattal hallgatta őket a Szilágyi Erzsébet leánygimnázium kórusának előadásában.

A kórusművek előadása természetesen sok karmesteri problémát jelentett. Kodály talán ezért is vállalkozott rá, hogy karmesterként bemutatkozzék. Első alkalommal kőszegi éveinek kedves darabiát, Beethoven *C-dur miséjét* vezényelte és Bach *Actus tragicus*át. Később nagyon sok-

szor vezényelte saját műveit idehaza is, külföldön is. (Állítólag nem volt elsővonalbeli karmester, de az a tudat, hogy ő állt a zenekar élén, meg sokszorozta a művészek teljesítőképességét. A *Psalmus Hungaricus*nak, a *Budavári Te Deum*nak, meg a *Missa brevis*nek egyedülálló lemezfelvételét vezényli ő.)

A korosok és zeneművek nagy sikere azt az érzést sugallja, hogy elérkezett az összegezés és a programadás időszaka. Ezzel kapcsolatban Kodály a következőket mondta a *Magyarság* című lap 1930. augusztus 20-i számában: „A magyarság tulajdoníthatatlan hivatása nem csupán az, hogy közvetítsen kelet és nyugat között, legjobbjainknak nagy erőfeszítése nemcsak a nyugati kultúrával való szintézis megteremtése... A művészetben ilyen közvetítés különben is elgondolhatatlan. A magyar élet teljessége a zenében is, egyébként is: ez a mi célunk! Azt mondhatnám, hétköznapi európaiak vagyunk, hogy életünk vasárnapjain önmagunk lehessünk”. (Valahol nagyon közel áll ez a program Németh Lászlóéhoz, aki ekkortájt szintén a magyarság önértékeinek megbecsülésére figyelmeztet.) „Ne legyen a kultúra magyarság és a magyarság kultúra nélkül” — fogalmazta meg később még élesebben álláspontját Kodály.

Vers és dallam ősi egységét akarja megteremteni, s ugyanakkor a legmodernebb hangzásigényeket kielégíteni nagy kórusaiban (*Öregék, Liszt Ferenchez, A magyarokhoz*); s újabb összegezést jelent a *Jézus és a kufárok* hatalmas vegyeskari kórusműve, mely közvetlenül a *Psalmus Hungaricus* gondolatkörének folytatása, s annak bizonyossága, milyen elevenen élt és hatott Kodályban az evangéliumi nyelv és szellem. Az a szinte gátlat nem ismerő, fékevesztett szenvedély, ami a *Jézus és a kufárok*-ból kicsap (szinte érthetetlen, hogy ezt a művét külföldön alig ismerik!) a transzcendentális világhoz való közeledés új útjait sejteti. A zeneszerző megharcol a kegyelemért, szinte kiköveteli azt.

A vetés talán a vártnál is gyorsabban kezdett beérni. 1934. december 25-én ezer énekes ad karácsonyi hangversenyt a *Magyar Kórus* rendezésében. 1935 áprilisában Békéscsabán az Erzsébethelyi Daloskör zenei ünnepségein, munkás-, paraszt- és gyermekkórusok szolajatják meg műveit. 1936-ban pedig Buda visszavételének kétszázötvenéves évfordulójára elkészíti a második nagy betetőzést, a *Budavári Te Deum*ot. A hatalmas alkotás nem a *Psalmus Hungaricus* érzelmi végleteit idézi, inkább valami békés líraiságot, s kivált a befejezésben új távlatokat is éreztet. Ebben a művében Kodály a bűntől mentes, tiszta élet dicsőségét hirdeti, s azt a vágyat, hogy azt az ember maga is megvalósíthassa már földi életében. Program ez az egész magyarság számára, de olyan út, melyen csak azok indulnak el, akik a szeretet nyelvét beszélik.

Hogy milyen szokatlan és hatalmas perspektíva rejlik az együttes éneklésben, azt igazolja a Terézvárosi Énekkarnak a Modern Egyházi Zene kongresszusán 1936-ban aratott nagy sikere. Az énekkar a *Jézus és a kufárokat* és a *Mátrai képeket* szólaltatta meg. Ugyanebben az évben az Egyetemi Énekkar Angliába és Amerikába viszi el Kodály kórusműveinek híret.

Maga Kodály is érzi, hogy ideje összefoglalni a karéneklés jelentőségét. 1937. május 2-án Nyíregyházán az iskolai kórusok az ő tiszteletére közös éneklést rendeznek. Ez után fejti ki programját, mely az éneklés helyzetét és célkitűzéseit mind a mai napig áthatja. „Az elitnevelés és tömegnevelés egymástól el nem választható szerves egység kell, hogy legyen, csak akkor értékes az eredmény, ha megvan a kettő egyensúlya. Ez egyensúly helyreállítására legsürgősebb teendő az iskolai zeneoktatás fej-

lesztése, jobban mondva megteremtése.” 1938-ban a szegedi szabadtéri játékokon hatalmas kórushangversenyt vezényel, a *Psalmus Hungaricust*, a *Jézus és a kufárokat*, s a *Budavári Te Deumot*. A nagy betetőzés egyik pillanata ez a hangverseny: jelképesen az egész országban szólt és mindenkinék felmutatta a zene és magyarság megvalósult szintézisét. S 1939-ben, egyik fontosabb előadásában Kodály ki is fejezi, hogy a jövő, a fejlődés perspektívája csakis a magyarság önálló kultúrájának megteremtése lehet: olyan kultúra, amely magában egyesíti a múltat és a jelent, s minden társadalmi különbséget képes áthidalni. „A falu valósággal éhezik a kultúrára, s a város sem fog konokul ragaszkodni idegenségéhez, ha megérti: nem mind kultúra, ami idegen, s nem szükségképpen idegen, ami kultúra. Megérkeztünk az örök problémához: magyarság és európaiság szintézise Szent Istvántól máig és örökké. Addig él a magyar, míg meg tudja oldani.”

S hogy „éljen a magyar”, Kodály megteremti tanítványaival az *Ének-lő Ifjúság* című folyóiratot, melynek bevezető cikkében ismét kifejti a jövő programját. A beteljesedés másik nagy állomásaképpen 1942-ben megjelenik az *Iskolai énekgyűjtemény*. A 300 dallam nehézségi fokoként sorakozott egymás után, s miután a Kultuszminisztérium kötelezővé tette az alsófokú iskolák számára, biztos volt már, hogy a felnövekvő nemzedék nem lesz zenei analfabéta.

Már az 1942-ben komponált *Csendes mise* orgonára s az *Első áldozás* című ének-orgona mű is jelzi, hogy a háború nyomasztó éveiben Kodály egyre intenzívebben fordul a transzcendentális világrend felé. Isten és ember kapcsolatainak új kifejezési lehetőségeit kutatja. A *Csendes mise* ének orgonára illetve nagyzenekarra és vegyeskarrá készült átírata 1944-ben készült el, bemutatójára azonban csak 1945-ben az Operaház pincéjében került sor. A *Missa brevis* századunk egyik legsikerültebb misekompozíciója, az egyházi zene fejlődésének jelentős dokumentuma. (Sajnos elég ritkán adják elő. Három egyházi kórusunk tartja állandóan műsorán, hangversenyteremben pedig utoljára egy külföldi énekkar, a hamburgi Monteverdi kórus szólaltatta meg, zenei életünk nem kis szégyenére.) Kodály a liturgia, mégpedig az ósi liturgia szellemében komponálta művét. „Pontosan a liturgiához akartam igazodni — mondotta a *Missa brevisszel* kapcsolatos rádiónyilatkozatában. — Több ízben lemértem a csendes misek átlagos időtartamát, úgy hogy az egyes zenei tételek, valamint az egész is egyező legyen időben is a mise megfelelő részeivel.” Talán a liturgia szellemével való teljes azonosulás hozta magával, hogy a Sanctusban nem az isteni fölséget és hatalmat akarja megidézni, hanem az előtte való csendes, befeléforduló, alázatos leborulást fejezi ki. Az egész mise alap gondolata a béke és a megbocsájtás. Ez emeli olyan magasra a szemlélődő részeket, s ezek elmélyült áhitatában emelkednek igazán magasra a dinamikusabb, erőteljesebb rétegek. Szép jelképnek érezhetjük, hogy az új utakra induló országban talán ez a zenemű szólalt meg legelőször.

A mű beteljesedik

A második világháború befejezése után hazánkat sokáig a megbélyegzés, kiközösítés veszélye fenyegette. Kodály „személyes tekintélyének is szerepe volt abban, hogy ez a veszély elmúlt. Amikor 1946-ban *Yehudi Menuhin*, az első külföldi muzsikus ellátogatott hozzánk, Kodály Zoltánt kérte meg, hogy hangversenye elé néhány soros köszöntést írjon. Ez a pár mondat is igazolja, hogy a megváltozott körülmények között régi elvei megvalósításáért emelte fel szavát: a magyar zene és az egyetemes ma-

gyar kultúra ügyéért. „Azt kérdi ez a szellem — írja a műsorfüzetben —, van-e egy talpalatnyi száraz föld vízőzön pusztította országunkban, ahol leszálhat megpihenni, vagy vissza kell repülnie Noé bárkájába? — Sorsunk függ attól, mit felelünk rá!”

Jóhírünk érdekében vállalkozott művészeink közül elsőnek nagyobb külföldi útra. Svájcban át Franciaország érintésével Angliába utazik, majd Amerikába is elviszi 1946 végén kultúránk üzenetét. A nagy elismeréssel, néhol viharos sikerrel fogadott művek között ott a *Missa brevis* is. (Ezt Worcesterben is vezényli 1948-ban.) 1947-ben a Szovjetunióba látogat, s ott leginkább az a lázas igyekezet ragadja meg, mellyel a félig elpusztult ország lakosai és vezetői kulturális értékeik számbavételén és újjáépítésén munkálkodtak.

Nehéz lenne kiválasztani utolsó nagy művei közül azt a néhányat, amelyekben életművét kívánta összegezni. Bizonyára közéjük tartozott a *Zrínyi szózata*, majd a Virág Benedek szövegére komponált *Békesség-óhajtás — 1801. esztendő* s talán legelsősorban a *Szimfónia*, ez a megkészt, szinte szemérmes szerénységgel visszatartott, érlelt kompozíció, melyet Luzernban *Fricsay* Ferenc mutatott be. „In memoriam Arthuro Toscanini . . . Is etenim me saepenumero adhortatus est” — mondja a mű ajánlása, s ez valószínűleg az első vázlatok inspirátorára is utal. Jelképnek érezhetjük a C-durnak választott hangnemet és Kodály ezzel vall a megőrzött és egész életében következetesen megvalósított klasszicizmusról, a tonalitásról. A *Szimfónia* anyagát át- meg átszövik a népdalok, formája azonban mindvégig szigorúan klasszikus: így foglalta szintézisbe a klasszikus hagyományt és a magyar népdal inspirációját.

1965. december 13-án a Budapesti Kórus jubileumi estjén hangzott fel magyar nyelven Kodály egyik utolsó kórusa, az angol költő, A. O. *Saughnessy* versére komponált *Oda*, amely arról vallott, hogy a nyolcvan-negyedik életévébe lépő mester még mindig a jövőről és a zene fényes birodalmáról álmodott.

*Hát éljen a holnapi világ!
Ragyogj, távoli, titkos part!
Hozd a napot és nyaradnak lángját,
Sorsunk mégis fény fele tart!
Taníts egy új énekszót, egy új dalt,
Az álmokból most lett jelen,
Bár az álmodó csöndesen szunnyad,
És a dalnok nem zeng sosem.
Zengjünk mi dalt, zenészek!
És zengjen, ki álmokban él..*

Ilyen „zengő lélekkel” kapcsolódott bele a hatalmas méretű liturgikus megújulás folyamatába, megalkotva *Magyar miséjét*. Nála hivatottabbat aligha kérhetett volna föl erre a szép feladatra a Magyar Püspöki Kar. A szinte koncentráltan egyszerű misekompozícióban nemcsak a zeneszerző vall önmagáról, aki a magyar népdalt a legtisztább és legmagasabb műzene szintjére emelte, hanem az ember is; akinek egész életét átszötte a keresztény vallásosság. Nem hiába foglalkozott olyan sokat Jézus életével: a misét, a keresztáldozat megújítását az új szellemben nem fejezte ki nála tökéletesebben senki.

Utolsó napjaiban *Ady Az Isten harsonája* című versét zenésítette meg. Az utolsó ítélet félelmetes látomása ez a költemény: ezzel készült Kodály a nagy útra.

Életműve — ezt az évszámok jelképe is megerősíti — Arany Jánosé-
nak volt közvetlen folytatása. S ő is tovább él majd mindaddig, míg „él
nemzet e hazán”:

*Boldogabb volt ő, ki visszatekintve is előre nézett:
akkor született, amikor meghalt Arany: éneklő ifjú
szívekben születik ő is újra,
s él, míg él nemzet e hazán.*

Keresztury Dezső: Kodály

(Megjegyzés: Kodály Zoltán életének legjobb krónikája Eöszé László: Kodály
Zoltán élete és munkássága című könyve, Kodály írásainak válogatása pedig
Visszatekintés címmel jelent meg 1964-ben. Bartók és Kodály forradalmi újdonsága
leginkább Szabolcsi Bence: A magyar zenetörténet kézikönyve cím-
mel megjelent összefoglalásából bontakozik ki. Különben a Kodályra vonatkozó elemző
művek száma meglepően és sajnálatosan kicsiny.)

KÁRPÁTY CSILLA VERSEI

DE PROFUNDIS

*Aldott legyen a Béke
és a megszentelt Város,
életek lengő emléke:
gyertyák.*

*Megválaszolt „Igen”,
hol minden csont, cserép
a föld szívéen pihen.
Temető.*

*Ma szánj még és szeress,
hű barát. Holnap majd
légy kegyeletes.*

*Fölébe virágot áss
lány hantokba. Vigyázz.
Takarj.*

*Mindent egygá tettem.
Aldott legyen a Vége.
Könyörögj éretem.*

JÁKOB KÖVÉN

*Egy szörnyű szombatéj
recsegtek mind a csontok
egy szörnyű szombatéj
a fájdalom sikoltott
egy szörnyű szombatéj
kín metszett mint a kés
egy szörnyű szombatéj
megszült a szenvedés.*

*Vasárnap virradón
verték vert kövéren
vasárnap virradón
születtem újra vérben
vasárnap virradón
nem moccan egy kavics sem
vasárnap virradón
viaskodtunk nagy Isten.*

ANGYALI ÜDVÖZLET

(Egy régi festményre)

*Alátvel, mint ritka csillag, úgy zuhan
serény útjától sisteregve lázasan,
s bebotlik hosszú pendelyében im a szent
hűvös kamrába, hol szemérmes mécs dereng.
Nagy tollú szárnya, mint a seprű, szétterül,
míg bókol angyal-módra halk-esetlenül
a Szűz előtt, s megáll mezitláb és fura
szalag szalad ki száján: „AVE MARIA!”*